

نشان‌های عالی جمهوری اسلامی،
به ترتیب از راست به چپ: نشان
انقلاب اسلامی، نشان استقلال، نشان
آزادی، نشان جمهوری اسلامی

بررسی سیر تحولات تجسمی مدال‌های افتخار از دوره قاجار تا کنون

نقیسه نجفی* حسنعلی پورمند**

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۳/۲۶

صفحه ۷۹ تا ۹۳

چکیده

مدال‌ها جدا از جنبه تاریخی، یکی از نمودهای فن و هنر دوره‌های اخیر تاریخ هنر ایران هستند. نخستین جنبه اهمیت این موضوع ماندگاری این آثار و انتقال سنت‌های فرهنگی و هنری دوره‌های مختلف است. مطالعه این آثار که می‌توانند در شاخه جواهرات و مسکوکات بررسی شوند، به جهت ویژگی‌های مفهومی و نمادین، ویژگی‌های تزئینی و ویژگی‌های بصری حائز اهمیت است. مدال‌ها که ساخت آنها از دوره قاجار بیشتر رونق گرفته است، به لحاظ بررسی سبک هنری دوره‌های معاصر هنر ایران نیز دارای اهمیت هستند، و زمینه مناسبی برای بررسی تحولات در ویژگی‌های بصری مدال‌ها از دوره قاجار تا زمان حاضر می‌باشند. بررسی تطبیقی مدال‌های قاجار، مدال‌های پهلوی و مدال‌های جمهوری اسلامی می‌تواند به شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌های فرهنگی هنری این دوره‌ها و تفاوت‌های هنری‌شان کمک نماید. هدف این پژوهش پی بردن به سیر تحولات تجسمی مدال‌های افتخار در سه دوره یاد شده و درک تفاوت‌ها و شباهت‌های تجسمی مدال‌های این سه دوره است. سوال این پژوهش این است که چه تحولات تجسمی‌ای در خصوص مدال‌های افتخار در سه دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی به وجود آمده است و چه تفاوت‌ها و شباهت‌های تجسمی‌ای بین مدال‌های این سه دوره وجود دارد؟ روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بررسی نمونه‌های موزه‌ای انجام شده است و شیوه تحلیل آثار بر اساس بررسی اصول و قواعد تجسمی به کار رفته در ویژگی‌های ظاهری مدال‌ها است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که مدال‌های قاجار به لحاظ شکل و تزئین یکنواخت‌تر بوده اند و میان عناوین مختلف این مدال‌ها شباهت‌های زیادی وجود دارد، مدال‌های دوره پهلوی از نظر نقش و تزئینات متنوع‌تر هستند ولی در نمادهای استفاده شده در این دو دوره شباهت‌هایی دیده می‌شود. مدال‌های دوره جمهوری اسلامی علاوه بر نقوش و تزئینات از نظر شکل نیز تنوع زیادی دارند و میان نمادهای این دوره با دوره‌های قبل تفاوت زیادی دیده می‌شود.

کلیدواژه‌ها

نشان‌های افتخار، دوره قاجار، پهلوی، جمهوری اسلامی

*دانشجوی دکتری پژوهش هنر دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس، شهر تهران استان تهران (نویسنده مسئول)

Email: Nnajafi_designer@yahoo.com

Email: hapourmand@yahoo.com

**دانشیار گروه پژوهش هنر دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس، شهر تهران استان تهران

مقدمه

یا بارگیری تصویر از نسخه‌های اینترنتی برداشت شده‌اند. جامعه آماری این پژوهش کلیه نشان‌های دولتی ساخته شده در این سه دوره است که از هر دوره تعداد ده نشان برای بررسی دقیق‌تر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تصادفی انتخاب شده‌اند، به این ترتیب که از هر دسته نشان‌های مربوط به یک موضوع، چند نمونه به روش تصادفی انتخاب شده و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند که به وسیله معیارهای مرتبط و به روش منطقی و قیاسی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند. و شیوه تحلیل آثار بر اساس بررسی اصول و قواعد تجسمی به کار رفته در ویژگی‌های ظاهری مدال‌ها و بر اساس تحلیل منطقی و قیاسی است. در این پژوهش به مطالعه و مقایسه تجسمی نشان‌های افتخار سه دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی به ترتیب دوره زمانی پرداخته می‌شود و نحوه ساخت نشان‌ها و ویژگی‌های آنها مورد مطالعه قرار می‌گیرد و به مقایسه نشان‌های این سه دوره و سیر تحولات مدال‌ها در این دوره‌ها پرداخته می‌شود.

پیشینه تحقیق

تاکنون تعداد معدودی از پژوهشگران هنر به موضوع مدال‌ها و نشان‌های تاریخی پرداخته‌اند. ولی این پژوهش‌ها تنها به معرفی مدال‌ها ختم شده و به مروری تاریخی و دلایل اهدای نشان‌ها بسنده نموده‌اند. در مجموع توجه این محققین به موضوعات تاریخی و سیاسی و حواشی اهدای مدال متمرکز بوده و این موضوع را به لحاظ هنری و تجسمی بررسی ننموده‌اند. به خصوص هیچ‌یک از این پژوهش‌ها به بررسی سیر تحولات این آثار از ابتدا تاکنون نپرداخته‌اند و به مقایسه تطبیقی این آثار بر اساس ویژگی‌های تجسمی اقدام ننموده‌اند. همین موضوع ضرورت این پژوهش و جنبه نوآوری آن را نشان می‌دهد. در ادامه به معرفی پژوهش‌های نامبرده پرداخته می‌شود. همچنین فیاضی در سال ۱۳۸۸ در شماره ششم نشریه پیام بهارستان در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی اسنادی از نشان‌های طلا و نقره شهر در دوران پهلوی» به بررسی فرمان‌های صادر شده برای اهدای نشان‌های مربوط به خدمات شهری پرداخت.

آزمون در سال ۱۳۹۴ در کتابی از نشر پارینه با عنوان «نشان‌ها و مدال‌های قاجاریه» به بررسی نشان‌های یادبود دوره قاجار پرداخت. این کتاب به مرور انواع نشان، شان اهدای آنها و ویژگی‌های آنها به همراه ارائه تصاویر برخی از آنها می‌پردازد. محقق در این اثر همچنین به مرور برخی از جریانات تاریخی و سیاسی و اتفاقات مربوط به آن دوره که به موضوع نشان‌ها مربوط است، می‌پردازد. آزمون در کتابی دیگر در سال ۱۳۹۴ با عنوان «تاریخ قاجاریه بر اساس سکه‌ها و مدال‌ها» به نشان‌های قاجار و فرمان‌های مرتبط با آنها پرداخت. در این پژوهش تمرکز او مستقیماً بر

همواره در طول تاریخ تغییر حکومت‌ها و تشکیل حکومت جدید، حاکمان، نشان‌ها و علامت‌های سلطنتی و تشریفاتی و کشوری خود را نسبت به زمان و موقعیت و سلیقه خود تغییر می‌دهند تا وجه برتری حکومتشان را با حکومت قبلی مشخص کنند. یکی از نخستین چیزهایی که تغییر می‌یابد، علائم و نشانه‌های آن حکومت است؛ زیرا در دنیای نشانه‌ها، معنایی عمیق و اثرگذار وجود دارد. مقاله حاضر، به بررسی بصری این تحولات می‌پردازد و با مطالعه ویژگی‌های فرمی، تزئینی و گرافیکی نقوش و جزئیات نشان‌های افتخار و سکه‌های یادبود ایران در دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی به بررسی چگونگی این تغییرات از لحاظ هنری و تجسمی می‌پردازد.

به همین جهت در این پژوهش تلاش بر بررسی تطبیقی نشان‌های این سه دوره و مقایسه ویژگی‌های تجسمی آنها خواهد بود. هدف این پژوهش پی بردن به سیر تحولات تجسمی مدال‌های افتخار در سه دوره یاد شده و درک تفاوت‌ها و شباهت‌های تجسمی مدال‌های این سه دوره است. سؤال این پژوهش این است که چه تحولات تجسمی‌ای در خصوص مدال‌های افتخار در سه دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی به وجود آمده است و چه تفاوت‌ها و شباهت‌های تجسمی‌ای بین مدال‌های این سه دوره وجود دارد؟ به نظر می‌رسد که نمادها و ویژگی‌های هنری هر دوره تاثیر گرفته از دوره قبل بوده ولی تفاوت‌های خاص آن دوره را نیز بروز می‌دهند، و با توجه به تفاوت‌های سیاسی و اجتماعی هر دوره تفاوت‌هایی به لحاظ تزئینی و نشانه‌شناختی با مدال‌های دوره‌های دیگر دارند. همچنین تحولی تدریجی به لحاظ تنوع در فرم و نقش و نشانه‌های مورد استفاده در مدال‌های این سه دوره دیده می‌شود.

ضرورت و اهمیت تحقیق در این است که: نشان‌ها و سکه‌های تاریخی به لحاظ بررسی‌های فرهنگی و هنری شایان اهمیت می‌باشند. این آثار همچنین از حیث بررسی شیوه‌های طراحی و تولید و جواهر سازی و سبک‌های طراحی جای بررسی و مطالعه دارند و نقوش و علائمی که برای این نشان‌ها استفاده می‌شده است، از حیث نماد و نشانه‌شناسی و اسطوره‌شناسی شایان اهمیت می‌باشند. این نشان‌ها همچنین بیانگر ویژگی‌های فرهنگی هنری هر دوره حکومتی هستند و از این نظر نیز حائز اهمیت هستند. این موضوع که علی‌رغم این موارد تاکنون پژوهشی درباره این آثار و سیر تحول آنها انجام نشده است، ضرورت این پژوهش را نشان می‌دهد.

روش تحقیق

این پژوهش به روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و فیش‌برداری انجام شده است. تصاویر نشان‌ها نیز از منابع مربوطه به روش عکاسی و اسکن و

اهدای نشان، نخستین بار به اسکندر منسوب شده است. او نشانی طلایی را برای قدردانی به شخصی که او را در جنگ کمک کرده بود، داد. اعطای نشان‌های طلایی در میان امپراتوران روم نیز متداول بود. اعطای نشان، از روزگار باستان در ایران، رایج بود. پادشاهان ایرانی، از زمان هخامنشی به بعد، سعی می‌کردند به گونه‌ای از افرادی که موجب خدماتی بودند، قدردانی کنند. رایج‌ترین نقش نشان‌های ایرانی، نشان شیر و خورشید بود. در ایران معاصر، آغاز اعطای نشان‌های رسمی، به زمان فتحعلی‌شاه قاجار نسبت داده شده است. در دوره رضا شاه پهلوی در ۱۵ اردیبهشت ۱۳۰۴، قانون نسخ القاب و درجات نظامی سابق از مجلس گذشت و مسئله اعطای نشان‌ها نیز تا حدود زیادی محدود شد؛ اما در دوره پهلوی دوم، بار دیگر انواع و اقسام نشان‌ها رایج گردید. امروزه موزه‌های معتبر دنیا مملو از سکه‌ها و نشان‌ها و تمثال‌های پادشاهان اعصار گوناگون ایران است. پس از انقلاب نیز آئین نامه‌هایی برای اعطای نشان تصویب گردید که بر اساس آنها مدال‌های متناسب به افراد شایسته دریافت نشان، اعم از اتباع جمهوری اسلامی ایران یا اتباع خارجی اعطا می‌شود. (فیاضی، ۱۳۸۸: ۶۲۹)

در آیین نامه‌هایی که در مورد نشان‌ها و چگونگی اعطای آنها وجود دارد، به خوبی هدف از اعطای نشان‌ها به افراد مختلف روشن شده است، در نخستین آئین نامه اعطای نشان در دوره قاجار چنین آمده است: "در هر مملکتی پادشاه و سلطانی هست که اداره امور آن را به عهده دارد و برای انتظام امور ملک و ملت لازم است شخصی را که خدمت می‌کند یا کسی که خدمتی انجام نمی‌دهد، تفاوتی قائل باشد و مسلماً اگر فرقی بین آنها قائل نباشد، امر مملکت نظام نمی‌یابد و هیچ کس رغبتی به خدمت کردن نشان نخواهد داد. بنابراین باید به شخص خادم مهر و التفات نمود و به شخص خائن قهر و سیاست" (مشیری، ۱۳۵۴: ۱۵۹)

کاربردهای نشان:

۱. در مورد لقب و منصب

۲. در مورد حقوق و مزایا

۳. در مورد اعطای نشان‌ها و علامت‌ها

۴. قدردانی از خدمات (شهیدی، ۱۳۴۵: ۱۵۲)

اعطای نشان در حقیقت نوعی تشویق و رتبه برای افراد محسوب می‌شد. از مواردی که اعطای نشان تعدد بیشتری داشت، اعطای نشان به افراد نظامی بود و این از جهت حفظ و حراست مملکت از گزند اجانب و بیگانگان اهمیت داشت. در واقع هر کس در برابر دشمن شجاعت و مردانگی نشان می‌داد با اعطای نشان به او حرمت و امتیاز می‌دادند. در آئین‌نامه‌های مربوط به اعطای نشان‌های دولتی موارد مختلفی که افراد از خود شجاعت و جان فشانی نشان دهند، ذکر می‌شود. البته نشان‌هایی که به افراد مختلف داده

مساله تاریخ و سیاست قاجاریه بوده ولی مستندات مورد اتکای وی نشان‌های به جا مانده از آن دوره می‌باشند.

شاه‌حسینی در سال ۱۳۹۵ در کتابی از نشر پارینه به نام «نشان‌ها، مدال‌ها و یادبودهای ایران دوره پهلوی» به بررسی نشان‌های یادبود رایج در دوره پهلوی پرداخت. این محقق با ذکر عناوین این نشان‌ها و مناسبت اهدای آنها، به بررسی جایگاه این مدال‌ها در مناسبات رسمی و دولتی و ذکر پاره‌ای از وقایع سیاسی و تاریخی مرتبط با اهدای نشان‌ها پرداخت.

مشیری در سال ۱۳۵۶ در کتابی با عنوان «نشان‌ها و مدال‌های ایران از آغاز سلطنت قاجاریه تا امروز» به مرور نشان‌ها از ابتدای باب شدن اهدای آن در ایران پرداخت. او نشان‌ها را در دوره قاجار و پهلوی ذکر می‌نماید و از این نظر جامع‌تر از کتاب‌های قبلی جامع‌تر است. ولی از آنجا که این کتاب قدیمی است شامل دوره جمهوری اسلامی نیست و علمی بودن روش مطالعه نیز بر ما روشن است.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که مقالات و کتب مربوط به این زمینه کم بوده و این زمینه پژوهشی علی‌رغم اهمیت هنری و تاریخی مورد غفلت واقع شده است، به خصوص در زمینه نشان‌های جمهوری اسلامی کار پژوهشی انجام نشده است. بنابراین در این مقاله سعی می‌شود با بهره‌گیری از منابع مرتبط و همچنین استفاده از نمونه‌های موجود به بررسی علمی و تحلیل این موضوع پرداخته شود.

نشان

مدال یا نشان با مراتب گوناگون از گذشته در تاریخ سیاسی کشورها مطرح بوده و به مرور زمان دگرگونی‌هایی در کم و کیف آنها به وجود آمده است. در گذشته نشان به دو معنی به کار برده می‌شده است؛ نخست اینکه چون سران و پادشاهان پیامی برای کسی ارسال می‌کردند، به همراه رسول نشانی که گیرنده را از صحت پیام مطمئن سازد، ارسال می‌نمودند. اما معنی دیگر نشان علامتی است که حکومت‌ها برای افتخار یا خدمت به کسی می‌دهند. اعطای نشان از گذشته در ایران رایج بوده است.

حاکمان و پادشاهان ایرانی سعی می‌کردند به گونه‌ای از افرادی که موجب خدماتی بودند، قدردانی و تشکر کنند. این قدردانی به صور گوناگونی بروز می‌یافت، مثلاً گاه سلاح و جنگ افزاری همچون شمشیر، نیزه و خنجر و گاه خاتم و انگشتری و خلعت و موارد دیگر هدیه می‌دادند. در تاریخ سیاسی ایران نیز بسیار دیده شده که با برقراری رابطه دوستانه با کشورهای دیگر، تمثال و تصویرهای پادشاهان بین دو طرف رد و بدل شود. گاهی نیز سکه و نشان‌هایی که ضرب آنها به مناسبت اعیاد مذهبی یا نوروز بود به خدمتگزاران داخلی و امرا و سران خارجی اهدا می‌شد. (مفخم، ۱۳۴۷: ۱۰۲)

تصویر ۱. نمونه پشت و روی سکه یادبود، مدال افتخار فتحعلی شاه قاجار، منبع: آزمون، ۱۳۸۴

تصویر ۲. نمونه پشت و روی مدال جلالت محمد شاه قاجار، منبع: پاشایی و جباری، ۱۳۹۱

به همراه نوشته توضیحی، کادر هندسی یا گیاهی و طرح دو خوشه همراه هستند. (تصویر ۲)

مدال‌ها و نشان‌های دوره قاجار

بیشترین اطلاعات قابل توجه در مورد اعطای نشان به مفهوم امروزی آن مربوط به عصر قاجار است. در اوایل قرن نوزدهم که دولت ایران روابط سیاسی و تجاری خود با کشورهای اروپایی را بسط و توسعه داد، از طرف سلاطین کشورهای مزبور ضمن سایر هدایای ارسالی، مدال‌های نیز اهدا می‌شد که متقابلاً می‌بایست از طرف ایران نیز در این

می‌شد نشان و مرتبه‌های گوناگون داشتند. از دوره پهلوی اعطای نشان‌های فرهنگی و هنری نیز رواج یافت، در دوره جمهوری اسلامی اعطای نشان‌های گوناگونی چون نشان دانش، پژوهش، فرهنگ و هنر و... باب شدند. مدال‌های افتخار تنها یک رو دارند و قسمت جلوی آنها دارای تصویر، نوشته، تزئین و یا جواهر است، ولی پشت کار خام بوده و دارای نشانه ناست، ولی سکه‌های یادبود معمولاً دورو هستند و در قسمت رو معمولاً دارای تصویر و تزئین و یا نوشته هستند و پیام اصلی در این قسمت منتقل می‌شود، ولی در قسمت پشت نیز معمولاً دارای نوشته و یا تزئینات کم‌اهمیت‌تر می‌باشند. (تصویر ۱)

متداول‌ترین نشان‌های ایرانی قبل از انقلاب که هم در دوره قاجار و هم در دوره پهلوی رواج داشت، نشان شیر و خورشید بود. در گذشته هم خورشید و هم شیر جدا از یکدیگر مورد توجه مردم بوده و بعدها به هم پیوسته و نشانی واحد می‌شود. در زمان فتحعلی‌شاه به پیروی از دولت‌های اروپایی که برای خود نشان‌هایی جهت لژیون‌ها داشتند، دو گونه نشان، یکی تصویر ذوالفقار و دیگری پیکر شیر و خورشید وجود داشت. در دوره محمدشاه بر آن شدند نشان‌های ویژه برای حکومت ابداع کنند، پس آن دو شکل را با هم یکی کردند و ذوالفقار را بدست شیر دادند و با افزودن تاج بر بالای آن در نهایت شکل شیر و خورشید نهایی پدید آمد. (شیبانی، ۱۳۶۶: ۵۲). در بررسی ساده شده و خطی مدال‌ها و سکه‌های یادبود مشخص می‌گردد که اغلب این آثار از ویژگی‌های مشترکی برخوردار هستند که غالباً شامل تصویر شاه و یا یک عنصر نمادین مرتبط با قدرت، سلطنت و ایدئولوژی‌های حکومت مربوط در مرکز

تصویر ۳. نشان‌های دوره قاجار؛ از راست به چپ؛ نشان شیر و خورشید، نشان تاج، نشان مقدس، منبع تصاویر آزمون ۱۳۹۴

ساخته می‌شد. در پی این تغییر رساله ای تنظیم نمودند و در آن تاکید کردند که هدف از اعطای نشان ارزش مادی آن نیست که لزوماً به جواهر آراسته باشد، بلکه هدف اصلی حصول افتخار برای صاحب نشان است و نیز اشاره گردید که دولت نباید متحمل هزینه‌های گزاف برای ساخت نشان‌هایی گردد که در آن جواهر به کار رفته باشد. (کسروی، ۱۳۵۲: ۱۰۹) علی‌رغم این موضوع در مدال‌های دوران قاجار نسبت به دوره‌های بعد استفاده بسیار بیشتری از فلزات و جواهرات گرانبها می‌شده است.

نشان‌های رسمی و دولتی که در دوره قاجار و بعد از آن به افراد داده می‌شد، دارای مراتب و طبقه بندی خاصی بود، در نگاهی کلی به نشان‌های این دوره به دو دسته بزرگ و هر کدام از این دو دسته نیز بنا به درجه اهمیت هر موضوع به مراتب مختلف تقسیم بندی می‌شد. دسته اول شامل نشان‌های شمشیر بندان بود. نشان‌های شمشیر بندان بیشتر در موقعیت‌های نظامی استفاده می‌شدند. این نشان‌ها دارای هشت مرتبه بودند:

۱. نشان نوین اعظم
۲. نشان امیرتومانی
۳. نشان سرتیپی
۴. نشان سرهنگی
۵. نشان یآوری
۶. نشان سلطانی
۷. نشان نایبی
۸. نشان وکیلی

برخی از نشان‌های مذکور به شکل حمایلی با نوارهای رنگین بود که در پایین آن مدالی با شکل شیر و خورشید آویزان می‌شد. درجه اهمیت مدال‌ها از روی رنگشان قابل تشخیص بود. رنگ آبی مختص پادشاه بود و رنگ‌های سبز به نوین اعظم، قرمز به امیر تومان و سرتیپ و سفید

مورد اقدام می‌گردید. بنابراین موضوع تهیه نشان از اینجا مورد توجه قرار گرفت و به تدریج این مساله تحت ضابطه و ترتیب مشخص و معین درآمد. (فیاضی، ۱۳۸۸: ۶۳۰) اولین نشان ایران که به صورت رسمی اهدا شده است، در زمان پادشاهای فتحعلیشاه، دومین شاه قاجار بوده است که نشان شیر و خورشید نام داشته است. البته سکه‌هایی با کاربرد احتمالی مدال از دوره آغامحمدخان قاجار نیز یافت شده است که در مدال بودن آنها شبیه وجود دارد. همچنین در زمان فتحعلیشاه نشان عجیبی به نام نشان فتح به رجال شهر تبریز اهدا شد که به مناسبت شکست ایران در جنگ‌های دوم ایران و روس و معاهده ترکمنچای بود. (مشیری، ۱۳۵۶: ۱۹۵)

عباس میرزا ولیعهد فتحعلیشاه که فرماندهی قوای ایران را در جنگ‌های ایران و روس بر عهده داشت، نیز یک مدال نظامی از طلا و نقره ایجاد کرده بود که به صاحب منصبان و سربازانی که در جنگ‌ها ابراز لیاقت کرده و از خود دلیری نشان می‌دادند اعطا می‌کرد و در اعطای نشان بسیار دقیق و محتاطانه عمل می‌کرد. تا اواخر دوره فتحعلی شاه هیچ قانون مدون یا آئین نامه ای برای اعطای نشان‌های حکومتی وجود نداشت. در زمان محمدشاه قاجار تلاش‌هایی در این زمینه صورت گرفت که بر اساس آیین نامه‌های خاصی نشان‌ها را اعطا می‌نمودند و برای هر گونه خدمت نوعی خاص از نشان‌ها در نظر گرفته شد. در این باب رسالاتی با توضیحات مفصل و اشکال نشان‌ها تهیه و تکثیر شد و در اختیار مقامات ذیربط قرار گرفت، از آن پس عدول از مقررات مخصوص نشان‌ها البته مستوجب عقوبت و مواخذ می‌گردید. (نجاتی، ۱۳۷۳: ۳۴۹)

در دوره ناصرالدین شاه تغییراتی در اعطای نشان‌ها صورت گرفت. به جز نشان‌های دارای نقش شاه در ساخت بقیه نشان‌ها جواهر به کار نمی‌بردند و باید تماماً از نقره

تصویر ۴. مدال‌های دوره پهلوی؛ به ترتیب از راست به چپ، نشان پهلوی و نشان شهبانو، مأخذ: شاه حسینی، ۱۳۹۵

خورشید تا سال ۱۳۱۱ قمری)، نشان قدس (نشان درجه دو شیر و خورشید تا سال ۱۳۱۱ قمری)، نشان مقدس (نشان درجه سه شیر و خورشید تا سال ۱۳۱۱ قمری)، نشان تمثال همایون، نشان تاج، نشان شیر و خورشید ایران (در ۵ رتبه از سال ۱۳۱۱ قمری)، نشان آفتاب (برای بانوان)، نشان ذوالفقار، نشان سپه، نشان علمی (موسوی، ۱۳۹۳: ۷۰)

برای بررسی دقیق‌تر این نشان‌ها در انتهای هر دوره در جدولی به مقایسه درجه و رتبه نشان، معیارهای اعطای نشان، مناسبت اعطای نشان، افراد مشمول نشان، نشانه‌ها و نمادهای به کار برده در نشان، تناسب تجسمی و زیباشناسی نشان‌ها از منظر به کار بردن اصول و قواعد تجسمی، تناسب محتوا با قاب و عناصر به کار رفته، انتخاب نوع حاشیه، نوع تزئینات و... پرداخته می‌شود تا از این طریق به مقایسه ای دقیق‌تر در این مقوله پرداخته شود.

مدال‌ها و نشان‌های دوره پهلوی

در دوره رضا شاه همچنان که در پانزدهم اردیبهشت ۱۳۰۴ ش قانون نسخ القاب و درجات نظامی سابق از مجلس گذشت مساله اعطای نشان نیز تا حدود زیادی محدود شد، و مدال‌های مرسوم در دوره قاجار منسوخ شدند، ولی از طرفی برخی نشان‌های سلطنتی جدید منصوب شده و تثبیت گردیدند، با این حال اهدای این مدال‌ها و نشان‌ها اغلب نه با یک آئین نامه دقیق، بلکه بر اساس سلاطین و مشاهدات شخصی فرماندهان انجام می‌شده است، اما به تدریج اهدای نشان نظامی در ایران منظم شده و تبدیل به یک قاعده کلی شد. در سال ۱۳۱۱ نشان "پهلوی" (تصویر

به سرهنگان مربوط می‌شد. (فیاضی، ۱۳۸۸: ۶۳۲) برخی از این نشان‌ها در تصویر ۳ نمایش داده شده‌اند. دسته دوم شامل نشان‌هایی بود که به ایلچیان، سفرای خارجی، نویسندگان، دبیران، اشراف و روحانیون برجسته به تناسب خدمتشان داده می‌شد. هر کدام از انواع این نشان‌ها خود به درجات مختلفی تقسیم می‌شد. مثلاً نشان امیرتومانی شامل سه درجه بود که هر کدام ویژگی‌های خاص خود را داشت و از سایر درجات تمیز داده می‌شد. گذشته از نشان‌های مزبور، ناصرالدین شاه قاجار در سفر فرنگ (۱۲۰۰ ه.ق) فرمان داد تا نشانی برای خان‌ها درست کنند. این نشان با نام آفتاب و با نقش تصویر زنی ساخته شده از مینا در وسط و حلقه‌هایی از دانه‌های الماس درشت به دور آن بود. نشان فوق به همسران پادشاه، خانم‌های متشخص و نیز به زنانی که خدمتی چشمگیر به دولت ایران می‌کردند داده می‌شد. (به ملکه ویکتوریا و انیس الدوله سوگلی شاه داده شد) در دوره ناصری نشان‌های مختلف علمی نیز ابداع و به افراد واجد شرایط اعطا می‌شد. (شهرام پور، ۱۳۸۴: ۵۹)

در دوره مظفرالدین شاه، محمدعلی شاه و احمدشاه نشان‌هایی به ترتیب زیر رایج بود:

تمثال همایونی، نشان شیر و خورشید، نشان آفتاب نشان توپخانه، نشان ده تومانی طلا، نشان نقره، نشان به توپ بستن مجلس، نشان رشادت، نشان طلای تصویر احمدشاه، نشان نظامی برنز، نشان افسران جزء، نشان طلای مخصوص امرا و نشان‌های مربوط به مشروطیت با عکس احمد شاه و شیر و خورشید، نشان تمثال امیرالمؤمنین، نشان اقدس (نشان درجه یک شیر و

جدول ۱. مقایسه نشان‌های قاجار، مأخذ: نگارندگان.

دوره مربوطه	عنوان نشان	تصویر نشان	رتبه نشان	ویژگی غالب معنایی	علائم و نشانه‌ها	متن روی نشان	جنس	تناسب تجسمی	مناسبت اعطا	افراد مشمول
قاجار	نشان آغا محمد خان (شهیدی ۴۵)		متوسط	قدرت و حق سلطنت	خوشنویسی عربی و فارسی	لااله الا محمد رسول....	طلا	متوسط	خدمات درباریان	رجال سیاسی و نظامی
	نشان مقدس (آزمون، ۱۳۹۴)		بالا	قدرت نظامی و دفاعی	شیر و خورشید، تاج، ستاره زرین ۱۲ پر	مدح شاه سکه فتحعلیشاه سلطان صاحبقران	طلا	بالا	خدمات برجسته به شاه و دربار	رجال سیاسی
	نشان تاج (منبع آزمون، ۱۳۹۴)		بالا	قدرت و حق سلطنت	ستاره زرین و چلیپا	-	طلا و الماس	بالا	مقام سلطنت و ولایت عهدی	شاه و ولیعهد
	نشان جلادت محمدشاه (منبع مشیری ۵۶)		نسبتاً پایین	قدرت مقابله نظامی و دفاعی	شیر و خورشید (استثنا تاج در بالای سر شیر است)	پشت: شعر در وصف خادمان شاه	نقره ضرب سکه	متوسط	سرکوب مخالفان شاه	رجل و نظامیان
	جلادت ناصرالدین شاه (مشیری ۵۶)		نسبتاً پایین	قدرت نظامی و دفاعی	شیر و خورشید و خوشنویسی	مدح خادمان	نقره ضرب سکه	متوسط	سرکوب مخالفان شاه	رجل و نظامیان
	نشان شیر و خورشید (آزمون، ۱۳۸۴)		بالا	نشانه ملی سلطنت	شیر و خورشید، ستاره	ندارد	نقره جواهر سازی	بالا	خدمات به دربار	درباریان
	نشان اقدس (یونسی، ۲۰۰۸)		بالا	اقتدار نظامی و قدرت دفاعی	شیر و خورشید فرم خورشید	ندارد	نقره جواهرسازی	بالا	دستاوردهای نظامی	نظامیان
	نشان تمثال امیرالمومنین (اسجر و دیگران، ۱۹۹۸)		بالا	جایگاه معنوی تشریفاتی	تصویر حضرت علی(ع)، تاج و شمسه	ندارد	نقره و طلا	متوسط	عضویت در خانواده سلطنتی	شاهان و شاهزاده‌ها
	نشان آفتاب (آزبورن، ۱۹۷۵)		نسبتاً بالا	جایگاه تشریفاتی زنان دربار	چهره زنانه و خورشید	ندارد	نقره و طلا	بالا	عضویت در حرمسرا و خدمات بانوان دربار	بانوان دربار و خارجی
	نشان تمثال همایون مظفرالدین شاه (بیرجندی و دیگران، ۱۳۹۶)		بالا	اقتدار و شان شاهنشاهی ایران	تمثال شاه، تزئین گیاهی	ندارد	طلا- الماس	بالا	خدمات سیاسی در حق مملکت	مقامات سیاسی کشورها

تصویر ۵. مدال‌های مرسوم در دوره جمهوری اسلامی، از راست به چپ نشان نصر و نشان فتح، مأخذ: <http://defanews.ir>

خدمت کرده بودند داده می‌شد. علاوه بر اینها نشان‌های هفت پیکر و آریامهر نیز مورد استفاده بود. (مفخم، ۱۳۴۷: ۱) از دوره محمدرضا شاه پهلوی حجم زیادی اسناد مربوط به نشان‌ها به جا مانده است. این اسناد نشان می‌دهد که شاید یکی از متداول‌ترین دوره‌های اعطای نشان در دوره محمدرضا شاه بوده است. از جمله برای خدمات برجسته شهری و یا ابتکار شایان توجه و استثنائی اعطای نشان مرسوم بوده است. اعطای چنین نشان‌هایی به کسانی که در آبادانی و عمران کشور نقش موثر داشتند مرسوم بود و البته در این دوره نزدیکان و وابستگان درباری بدون ضابطه و خارج از قانون نیز نشان‌هایی را دریافت می‌کردند. داشتن این نشان‌ها برای افراد شان و منزلت ایجاد می‌کرد و به همین علت برخی تلاش زیادی برای کسب این نشان‌ها می‌نمودند و حتی گاهی این نشان‌ها به وسیله رشوه دادن به دست اندرکاران اعصابی نشان به نوعی خریداری می‌شدند. (قیاضی، ۱۳۸۸: ۶۳۴)

مدال‌ها و نشان‌های دوره جمهوری اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ نیز گرچه تغییراتی در اعطای نشان‌ها و مدال‌های رسمی دولتی به وجود آمد، ولیکن این سنت کماکان ادامه داشت و گسترش یافت. در این دوره نشان‌های دوره پهلوی منسوخ شدند و معادل همان نشان‌ها با عناوینی جدید به کار گرفته شدند. (تصویر ۵ و ۶) نشان‌های دولتی (کشوری) طبق مقررات این آیین‌نامه تصویب شده در مجلس به افراد شایسته دریافت نشان اعم از اتباع جمهوری اسلامی ایران یا اتباع خارجی اعطا می‌شود. عالی‌ترین نشان جمهوری اسلامی ایران نشان مخصوص «انقلاب اسلامی» است که این نشان مختص به رئیس‌جمهور وقت است که توسط رهبر انقلاب اعطا می‌شود. سایر نشان‌ها را رئیس‌جمهور به پیشنهاد

(۴) به عنوان بالاترین نشان سلطنتی ایران توسط رضاشاه در دو درجه ایجاد شد که برخی از نظامیان در صورت استحقاق می‌توانستند آن را دریافت کنند، اما عالی‌ترین نشان جنگی قشون متحدالشکل، نشان «ذوالفقار» بود. (شاه حسینی، ۱۳۹۵: ۲۶) در مدال‌های پهلوی به نسبت جواهرات کمتری به کار برده می‌شده است که می‌تواند نشانه اشرافی‌گری و زرق و برق کمتر دربار پهلوی نسبت به دربار قاجار باشد. در دوره پهلوی دوم، بار دیگر انواع و اقسام نشان‌ها با تنوع بیشتر رایج گردید. در این دوره نشان‌های رسمی کشور شامل ۳ دسته نشان بود:

۱. نشان پهلوی

۲. نشان تاج ایران

۳. نشان همایون

و نشان‌های منفرقه دیگری که رواج داشتند از قرار زیر بودند:

نشان ذوالفقار، نشان آریامهر، نشان هفت‌پیکر، نشان سوم اسفند، نشان شیر و خورشید سرخ ایران، نشان سپه، نشان پاس، نشان ابن‌سینا، لیاقت، افتخار، خدمت، درخشش، دانش، هنر (تعدادی از نشان‌های دوره پهلوی در تصویر شماره چهار نمایش داده شده‌اند).

ریاست کمیسیون نشان‌های سه‌گانه اصلی با شخص شاه بود. نشان پهلوی که عالی‌ترین نشان کشوری بود مخصوص شاه، ولیعهد و سلاطین و روسای کشورهای خارجی بود. هر کدام از نشان‌های تاج و همایون دارای ۵ درجه بود و به تفاوت درجات از طلا و نقره و برنز ساخته می‌شد. پیشنهاد اعطای نشان تاج برای مستخدمین دولتی از سوی وزارتخانه‌های مربوطه داده می‌شد و پس از فوت شخص نشان تاج به دفتر کل نشان‌ها مسترد می‌گردید. ولی فرمان نشان نزد بازماندگان به یادگار می‌ماند. گاه نشان همایون به کارمندان دولتی که مدت ۱۲ سال با لیاقت

جدول ۲. مقایسه نشان‌های دوره پهلوی، مأخذ: نگارنگان،

دوره مربوطه	عنوان نشان	تصویر نشان	رتبه نشان	ویژگی غالب معنایی	علائم و نشانه‌ها	متن روی نشان	جنس	تناسب تجسمی	مناسبت اعطا	افراد مشمول
پهلوی اول	نشان پهلوی (شاه حسینی، ۱۳۹۵)		بالا	اقتدار حکومت و ملی‌گرایی	تصویر دماوند و چهار طرف تاج	ندارد	طلا و نقره و برنز	بالا	خاندان سلطنتی	افراد درجه یک خاندان سلطنتی
	نشان تاج		بالا	سلطنت و قدرت	تاج، ستاره پنج پر	ندارد	طلا	نسبتاً بالا	عضویت دربار و مقامات بلندپایه	رجال بلند مرتبه
	مدال سردار سپه		متوسط	قدرت و حق سلطنت	دایره، تصویر شاه، کادر دو خوشه	تاریخ ضرب	نقره	متوسط	خدمت به دربار و حکومت	رجال کشوری و لشکری
پهلوی دوم	نشان آریامهر (شاه حسینی، ۱۳۹۵)		بالا	اقتدار حکومت و ملی‌گرایی	تصویر دماوند و چهار طرف تاج	-	طلا و نقره	بالا	خاندان سلطنتی و دربار	افراد نزدیک به سلطنت
	شیر و خورشید (شاه حسینی، ۱۳۹۵)		بالا	نشانه ملی سلطنت	شیر و خورشید	-	طلا و نقره و برنز	متوسط	خدمات دولتی	خادمین کشور
	نشان تاج (مخفف، ۱۳۴۷)		بالا	قدرت و سلطنت	تاج شکل منتظم	-	طلا برنز نقره	متوسط	خاندان سلطنتی و دربار	خاندان سلطنتی و نزدیکان
	نشان هفت پیکر (حق صفت، ۱۳۸۹)		بالا	ملی‌گرایانه و باستانی	هفت ستاره و تاج در بالا	-	طلا و نقره	بالا	جایگاه بانوان بلند مرتبه دربار	ملکه و بانوان دربار
	نشان ذوالفقار (مخفف، ۱۳۴۷)		بالا	قدرت نظامی و دفاعی	شمشیر حضرت علی و ستاره پنج‌پر	عنوان ذوالفقار	نقره	متوسط	فتوحات نظامی	نظامیان
	مدال فرهنگ و هنر (حدیدی، ۱۳۷۵)		متوسط	تمدن و فرهنگ اسلامی	شکل هندسی منظم	-	نقره و برنز	متوسط	خدمات فرهنگی و هنری	هنرمندان و نویسندگان
	نشان کوشش (نجاتی، ۱۳۷۳)		متوسط	نشانه بهسازی	دایره نشان مهری، حاشیه خوشه گندم	نشان کوشش	نقره	بالا	خدمات شهری و دولتی	شهردار و کارمندان دولتی

تصویر ۶. نشان‌های عالی جمهوری اسلامی، به ترتیب از راست به چپ: نشان انقلاب اسلامی، نشان استقلال، نشان آزادی، نشان جمهوری اسلامی

شد، اشاره کرد. در دوم خرداد ۱۳۷۹، همزمان با فرارسیدن سالروز عملیات بیت‌المقدس و فتح خرمشهر، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی و فرمانده کل قوا به جمعی از فرماندهان و مسؤولان پشتیبانی دفاع مقدس نشان "درجه یک نصر" اعطا کردند. دیگر نشان‌های اهدایی جمهوری اسلامی به ترتیب تقدم عبارتند از:

الف - نشان‌های عالی که مختص سران نظام و افراد برجسته می‌باشند. برترین این نشان‌ها نشان «انقلاب اسلامی» است، که برای هر دوره ریاست جمهوری یک عدد است و پس از تنفیذ حکم ریاست جمهوری، به وی تعلق می‌گیرد. نشان‌های عالی جمهوری اسلامی که در تصویر شماره شش آمده‌اند، به ترتیب ارجحیت به شرح زیر می‌باشند:

۱- انقلاب اسلامی

۲- استقلال

۳- آزادی

۴- جمهوری اسلامی

ب - نشانهای تخصصی که شامل نشان عدالت و لیاقت و مدیریت، نشان پژوهش و نشان دانش می‌باشند. این نشان‌ها اغلب به متخصصان رشته‌های مختلف و یا مدیران خبره و دانشمندان اعطا می‌شود.

ج - نشانهای عمومی مانند نشان‌های تصویر ۷، که شامل نشان فرهنگ و هنر، نشان تعلیم و تربیت، نشان ادب پارسی، نشان ایثار، نشان شجاعت، نشان کار و تولید، نشان خدمت، نشان سازندگی و... است. (حبیبی، ۱۳۶۸: ۵-۷)

مقایسه مدال‌ها و نشان‌های دوره قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی

با توجه به آنچه تا اینجا بیان شد، مشخص شد که تعدادی از نشان‌های قاجار و پهلوی و همچنین برخی نشان‌های تخصصی دوره پهلوی و جمهوری اسلامی در نامشان با هم مشابهت داشتند، همچنین برخی از نشانه‌ها و علائمی که در این مدال‌ها به کار برده می‌شدند مشابه

وزرای ذریب و تصویب هیأت وزیران، اعطا می‌نماید. این نشان‌ها ترکیبی از نماد نشان و لوازم جانبی آن هستند که با عنوان نشان افتخار شناخته می‌شوند. دریافت‌کنندگان اجازه خواهند داشت که این نشان‌ها را بر روی لباس خود مطابق دستورالعمل خاص هر نشان نصب کنند. مدال‌های جمهوری اسلامی تنها از فلزات قیمتی تهیه شده و در مقایسه با دو دوره قبل کمتر ویژگی اشرافیت را نشان می‌دهند، هرچند معمولاً به همراه نشان به دارنده آن تعدادی سکه بهار آزادی بعنوان جایزه نقدی اعطا می‌شود.

این نشان‌ها بر اساس مصوبه هیأت دولت و آئین نامه ای که در مرکز پژوهش‌های مجلس تدوین شده است، و بر اساس شان اهدا و قوانین مربوط به نحوه تخصیص مدال‌ها اهدا می‌شوند. مثلاً نشان فتح که از ۳ برگ درخت نخل و گنبد مسجد جامع خرمشهر و نیز پرچم جمهوری اسلامی ایران الهام گرفته شده است، نماد فتح خرمشهر است که در سه درجه تهیه شده که به فرماندهان این عملیات و سایر عملیات‌های مؤثر اهدا می‌شود. از زمانی که حضرت آیت الله خامنه‌ای، فرماندهی کل قوا را بر عهده گرفته‌اند، ایشان بنا به مناسبت‌های مختلف اقدام به اعطای این نشان به فرماندهان عالی‌رتبه و رزمندگان نیروهای مسلح کرده‌اند، که اولین آن، روز ۵ مهرماه سال ۱۳۶۸ بود. در آن روز که ششمین روز از هفته دفاع مقدس محسوب می‌شد، ۵۴ نفر از فرماندهان سپاه و ارتش ایران که نقش مهمی در عملیات بیت‌المقدس و آزادسازی خرمشهر در سال ۱۳۶۱ داشتند، طی مراسمی به افتخار دریافت نشان فتح از رهبر انقلاب اسلامی نائل شدند. (حبیبی، ۱۳۶۸: ۳۵)

نشان نصر نیز یکی از نشان‌های افتخار در جمهوری اسلامی ایران است که به پاس خدمات و پشتیبانی به نیروهای مؤثر در خدمات رزمی، فعالیت‌های پشتیبانی، ایثارگران، جانبازان تعلق می‌گیرد. از جمله افراد دارنده این نشان می‌توان به حجت‌الاسلام والمسلمین حسن روحانی، که به خاطر مسئولیت ستاد پشتیبانی جنگ از طرف رهبر معظم انقلاب، شایسته دریافت نشان درجه یک نصر شناخته

تصویر ۷. نشان‌های عمومی جمهوری اسلامی؛ از راست به چپ نشان امیرکبیر، نشان صنعت نفت و نشان سی‌امین سالگرد انقلاب

غالب معنایی، علائم و نشانه‌ها، تناسب و محتوای متون روی نشان، جنس و ارزش نشان‌ها، معیار و مناسبت اعطای نشان، تنوع و خلاقیت شکل و طرح نشان‌ها و تناسب تجسمی و زیباشناسی نشان‌ها از منظر به کار بردن اصول و قواعد تجسمی، تناسب محتوا با قاب و عناصر به کار رفته، انتخاب نوع حاشیه، نوع تزئینات و... پرداخته می‌شود تا از این طریق به مقایسه ای دقیق تر در این مقوله پرداخته شود.

یکدیگر بودند و مراتب و مناسبت‌های اعطای نشان در این سه دوره مشابهت‌هایی داشته‌اند، چنانچه در هر سه دوره برای اعضای بلندپایه و سران کشور و نیز برخی از مقامات خارجی و همچنین برای برخی دستاوردهای نظامی، افتخارات ملی، دستاوردهای علمی و فرهنگی هنری، نشان‌هایی در نظر گرفته می‌شده است، برای بررسی دقیق تر این تفاوت‌ها و شباهت‌ها در جدول شماره چهار به مقایسه عنوان و رتبه نشان‌ها، شکل و قاب کلی نشان، ویژگی

جدول ۳. مقایسه نشان‌های دوره جمهوری اسلامی، مأخذ: نگارنگان.

دوره مربوطه	عنوان نشان	تصویر نشان	رتبه نشان	ویژگی غالب معنایی	علائم و نشانه‌ها	متن روی نشان	جنس	تناسب تجسمی	مناسبت اعطا	افراد مشمول
جمهوری اسلامی	نشان بازگشت امام خمینی (ره) سال ۱۳۵۷		نسبتاً بالا	یادمان واقعه حماسی	دایره، خط نستعلیق	بازگشت مرجع عالیقدر	برنز	نسبتاً پایین	بازگشت امام به وطن	مناسبتی
	مدال یادبود سپاه پاسداران سال ۱۳۶۶		نسبتاً پایین	یادمان نظامی	دایره، تصویر رزمنده	اهدایی سپاه پاسداران	برنز	متوسط	تقدیر از رزمندگان	پاسداران و رزمندگان
	مدال امام خمینی سال ۱۳۶۹		متوسط	بزرگداشت حاکمیت کاریزماتیک	دایره، تصویر امام	-	برنز	متوسط	بزرگداشت سالگرد فوت امام	مناسبتی
	نشان انقلاب اسلامی سال ۱۳۷۶		بالا	ماهیت اسلامی	شمسه، مرکز آرم الله، با ۱۴ شکل گل لاله	-	طلا	نسبتاً بالا	اهدایی در مراسم تنفیذ	روسای جمهور

ادامه جدول ۳.

دوره مربوطه	عنوان نشان	تصویر نشان	رتبه نشان	ویژگی غالب معنایی	علائم و نشانه‌ها	متن روی نشان	جنس تجسمی	تناسب تجسمی	مناسبت اعطا	افراد مشمول
جمهوری اسلامی	نشان استقلال سال ۱۳۷۸		بالا	مقاومت و پایداری	فرم سرو، مرکز آرم الله، یا شکل ختایی	-	طلا	بالا	خدمات مهم به نظام	معاونان و هیات دولت و...
	نشان آزادی سال ۱۳۸۰		نسبتاً بالا	افتخار و غرور	اسم ا...، فرم اسلیمی تزیینی	ا...	روکش طلا	بالا	خدمت در راستای اهداف نظام	افراد شایسته دارنده یکی از نشان‌های عالی
	نشان جمهوری اسلامی سال ۱۳۸۵		نسبتاً بالا	ماهیت اسلامی	شمسه، اسم ا... در مرکز	ا...	طلا و نقره	متوسط	اجرای سیاسی خدمات	سیاستمداران و مقام‌های داخلی و خارجی
	نشان پژوهش سال ۱۳۷۸		نسبتاً بالا	-	شمسه، خورشید مرکزی	-	طلا و نقره	پایین	پژوهش‌های مهم و توسعه ای	دانشمندان و محققان برجسته
	نشان فتح سال ۱۳۶۸		بالا	مقاومت و پایداری	فرم درخت نخل	فتح، ا...	طلا- نقره- برنز	متوسط	موفقیت‌های جنگی و دفاعی	نظامیان و فرماندهین قوا
	نشان شجاعت سال ۱۳۷۵		بالا	افتخار و غرور	شعله آتش، گل‌های ختایی و گل شاه عباسی	-	طلا- نقره- برنز	بالا	انجام ماموریت برای کشور	ورزشکاران برجسته، دیپلمات‌ها و...

جدول ۴. مقایسه نشان‌های قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی، مأخذ: نگارنگان.

دوره مربوطه	عنوان نشان‌ها	شکل و قاب کلی نشان‌ها	ویژگی غالب معنایی	علائم و نشانه‌های پرکاربرد	متون روی نشان	جنس و ارزش نشان‌ها	تناسب تجسمی نشان‌ها	تنوع و خلاقیت شکل و طرح نشان‌ها	معیار و مناسبت اعطای نشان‌ها
قاجار	نشان شیر و خورشید، ذولفقار و تاج مشابه پهلوی	غالب نشان‌ها شکل دایره، ستاره چند پر دارند	تاکید بر جلال و شکوه سلطنت و قدرت نظامی	شیر و خورشید، ذولفقار، شمسه	نام سلطان و مدح او	بسیار گران قیمت، عموماً طلا با الماس و سنگهای قیمتی	بدر نظر گرفتن جوانب تجسمی در سطح متوسط هستند	شباهت اکثر مدال‌ها و خلاقیت و تنوع کم در طراحی و ساخت آنها	عموماً به خاندان سلطنتی و براساس روابط تعلق می‌گرفته‌اند.

جدول ۴. مقایسه نشان‌های قاجار، پهلوی و جمهوری اسلامی، مأخذ: نگارنگان.

دوره مربوطه	عنوان نشان‌ها	شکل و قاب کلی نشان‌ها	ویژگی غالب معنایی	علائم و نشانه‌های پرکاربرد	متون روی نشان	جنس و ارزش نشان‌ها	تناسب تجسمی نشان‌ها	تنوع و خلاقیت شکل و طرح نشان‌ها	معیار و مناسبت اعطای نشان‌ها
پهلوی	شیر و خورشید، ذولفقار و تاج مشابه قاجار و نشان‌های عمومی چون دانش و فرهنگ مشابه جمهوری اسلامی	تنوع قاب و شکل در دوره پهلوی اول کم است و نشان‌ها مشابه قاجار است، در دوره دوم تنوع بیشتری دیده می‌شود.	تاکید بر قدرت و حقانیت حکومت و ملی‌گرایی	شیر و خورشید، دماوند، تاج، اماکن ملی	نوشتار کم، نام شاه، مناسبت اعطای نشان	فلزات گرانبها چون طلا و نقره و در برخی نشان‌های عالی سنگهای قیمتی	عموم آثار از نظر تناسب تجسمی نسبتاً بالا ارزیابی می‌شوند	خلاقیت و تنوع در دوره پهلوی اول کم، و در دوره پهلوی دوم مناسب است	قسمتی براساس وابستگی با خاندان سلطنتی و بخشی براساس شایستگی اعطا می‌شده است
جمهوری اسلامی	نشان‌های عمومی چون دانش و فرهنگ مشابه پهلوی	در این دوره تنوع زیادی در شکل و قاب نشان‌ها دیده می‌شود.	تاکید بر قدرت نظامی و دفاعی و ماهیت اسلامی حکومت	نام جلاله، گل لاله، شمس، نخل، سرو، آیات قرآنی	مناسبت اعطای نشان، آیات قرآنی	فلزات قیمتی چون طلا و نقره و برنز، بدون استفاده از سنگ قیمتی	عموم آثار از نظر تناسب تجسمی نسبتاً بالا ارزیابی می‌شوند	خلاقیت و تنوع نشان‌ها در این دوره مناسب است.	برخی نشان‌ها به مقامات حکومتی و برخی براساس شایستگی تعلق می‌گرفته‌اند.

نتیجه

مدال‌ها با نمادها و نشانه‌های ایده‌نالیستی و فرهنگ فئودالی در ارتباط هستند. این اشیا نشانه‌ها غرور، افتخار و وابستگی به پول و قدرت بوده و چه در تزئینات و نقوش مندرج در آنها، و چه در جواهرات و مواد به کار رفته در ساختشان می‌توان این موضوع را مشاهده نمود. نمادها و نشانه‌های به کار رفته در این اشیا که به طور غالب نشان شیر و خورشید، کوه دماوند، شمشیر، نماد کشور، تمثال سران کشور و... می‌باشند، بیش از هر چیز با مفاهیمی مانند غرور، قدرت، افتخار، ملیت و... در ارتباط هستند. در مقایسه مدال‌های سه دوره می‌توان به این نکته پی برد که مدال‌های قاجار از نظر مادی ارزشمندتر بوده و جواهرات گران قیمت تری در آنها به کار برده می‌شده است، و پهلوی و جمهوری اسلامی به ترتیب در مکان‌های بعدی از این نظر قرار می‌گیرند. از نظر نشانه‌های به کار برده شده در مدال‌ها، در دوره پهلوی جنبه ملی‌گرایی بیشتر بروز داشته و نمادهای مرتبط با ملی‌گرایی مثل فروهر، کوه دماوند، تخت جمشید، و نشانه‌های باستانی ایرانی به جا مانده از دوران مادی، هخامنشی و ساسانی بیشتر دیده می‌شوند، در حالی که در مدال‌های قاجاریه بیشتر نشانه‌های مرتبط با قدرت، نمادهای اسلامی و اسامی و تصاویر ائمه، نوشته نام شاه و شعرهای در مدح دربار به چشم می‌خورد. نماد شیر و خورشید در هر دو دوره مشترک بوده ولی در دوره قاجار غالب است و تصویر محوری اکثریت مدال‌ها است. در نشان‌های دوره جمهوری اسلامی نیز نشانه‌هایی چون آرم الله، تصویر سران کشور، نشانه‌های گرافیکی مرتبط با موضوع چون آتش، درخت نخل و سرو دیده می‌شود. در این دوره نیز مانند دوره قاجار نمادهای مذهبی زیاد به چشم می‌خورند. همچنین تمثال سران کشور در هر سه دوره نقش می‌شده است. ولی در دوره پهلوی چهره ملکه نیز بر مدال‌ها نقش می‌بسته که در مدال‌های دوره قاجار و جمهوری اسلامی دیده نمی‌شود. به طور کلی می‌توان گفت مدال‌های پهلوی به لحاظ تنوع نقوش و مضمون متنوع‌تر بوده و مدال‌های قاجار به لحاظ قیمت مادی و جواهرات به کار

رفته ارزش بیشتری دارند، مدال‌های جمهوری اسلامی نیز به لحاظ موضوعی بسیار متنوع‌تر از دوره دیگر می‌باشند. مدال‌های پهلوی بیشتر مرتبط با مضامین ملی بوده و مدال‌های قاجار با مضامین دربار و سلطنت پیوند دارند و مدال‌های جمهوری اسلامی بیشتر با مضامین انقلابی، آزادی و مقاومت در ارتباط هستند. مدال‌های دوره قاجار عموماً تصویر محور هستند، به این معنی که یک تصویر مشخص که معمولاً تصویر شاه یا یکی از نمادهای مرتبط با قدرت است، در مرکز مدال شکل می‌گیرد و بقیه فرم‌ها نقش حاشیه را بازی می‌کنند و تصویر مربوطه را در بر می‌گیرند. همچنین اکثریت قاطع مدال‌های قاجار از فرم ستاره چند پر تبعیت می‌کرده‌اند و تعداد پرهای ستاره به تناسب اهمیت مدال تعیین می‌گردیده است. در سکه‌های قاجار این مرکزیت معمولاً از آن عنوان شاه به خوشنویسی است و کادر کم عرضی نیز با استفاده از نقوش ساده گیاهی یا هندسی در اطراف آن استفاده می‌شود. در دوره پهلوی تصویر مرکز کمرنگ می‌شود و به جای تصویر شاه از نمادهای مرتبط با سلطنت پهلوی و یا نشانه‌ها و نوشته‌های ساده مرتبط با این موضوع استفاده می‌شود و اهمیت کادر پررنگ‌تر از محتوای مرکزی می‌شود. در ابتدای پهلوی هنوز شباهت زیادی بین فرم‌های مدال این دوره با فرم پنج پر و ساختار کلی مدال‌های قاجار دیده می‌شود. مدال‌های جمهوری اسلامی نیز در ابتدا به مدال‌های قاجار نزدیک هستند و اهمیت تصویر و نوشته مرکزی در آنها بیشتر است، اما به تدریج تحول یافته شکل‌های خلاقانه‌تری می‌یابند. در مدال‌های این دوره از تنوع تجسمی بیشتری استفاده می‌شود و فرم‌های جدیدی در قالب شکل کلی مدال و محتوای آن ظاهر می‌گردند. از این جهت می‌توان گفت یکنواخت‌ترین ویژگی‌های فرمی را مدال‌های دوره قاجار داشته‌اند و متنوع‌ترین شکل‌های مدال‌ها را در دوره جمهوری اسلامی شاهد هستیم. همچنین مدال‌های پهلوی در برخی موارد تلفیق با تکنیک‌های صنایع دستی بومی چون مینا کاری و فیروزه کوبی را به نمایش می‌گذارند و در برخی از این مدال‌ها از تصاویر و بناهای بومی و ملی مثل سی و سه پل، حرم امام رضا و بانک ملی ایران استفاده شده است. در مدال‌های جمهوری اسلامی نیز بخصوص در دهه اخیر از تصویر ابنیه ملی و مذهبی استفاده زیادی شده است. از نظر فرم هندسی و بصری نیز مدال‌های قاجار اکثراً به شکل دایره و یا ستاره چند پر و گل می‌باشند، که تعداد پرهای ستاره با درجه مدال ارتباط دارد و تنوع ظاهری کمتری دارند. ولی مدال‌های پهلوی علاوه بر این فرم‌ها از فرم‌های جدیدتر و غیر هندسی نیز استفاده کرده و برخی از تصاویر بدون قاب هندسی تصویر شده و تداوم شکل در فضا دیده می‌شود. در مدال‌های اولیه جمهوری اسلامی نیز فرم‌هایی مثل دایره قالب بوده است، ولی در سال‌های بعد تنوع فرمی بیشتر و استفاده متناسب‌تر از عناصر تجسمی به چشم می‌خورد. همچنین علی‌رغم اینکه در اهدای مدال‌ها در همه دوره‌ها روابط و مناسبات قدرت نقش داشته است و کمتر به کسانی که واقعا استحقاق نشان را داشته‌اند می‌رسیده ولی در دوره قاجار مدال‌ها فرمایشی‌تر بوده و نقش روابط پررنگ‌تر بوده‌اند ولی در دوره پهلوی و جمهوری اسلامی علاوه بر نقش پررنگ این دست از روابط، تعدادی از مدال‌های خدمات شهری و هنر و علم و... به کسانی که استحقاق بیشتری داشته‌اند تعلق می‌گرفته است.

منابع و مآخذ

آزمون، زینب. (۱۳۹۴). نشان‌ها و مدال‌های قاجاریه، تهران: نشر پازینه.
پاشایی، ژیللا و جباری، صداقت (۱۳۹۱) ظهور نقوش انسانی در مهرهای دوره ی قاجار (با تأثیرپذیری مهرها از سکه‌ها و مدال‌های آن دوره)، فصلنامه گنجینه اسنا: دسال بیستم و دوم، دفتر چهارم، شماره ۸۸، حبیبی، حسن (۱۳۶۸) آئین نامه اعطای نشان‌های دولتی، سامانه ملی قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران، تهران؛ نشر اطلاعات.

حدیدی، مختار (۱۳۷۷) پهلوی دوم و نمونه اندیشه‌های باستان‌نگرایانه، فصلنامه تخصصی تاریخ معاصر ایران، سال دوم، شماره پنجم، بهار ۷۷، ص ۷۷-۱۰۴.

حق صفت، عبدالعزیز. (۱۳۸۹). دو روی سکه؛ مجموعه سکه‌های پهلوی، نشر پارینه، تهران.

عاقلی، باقر (۱۳۷۴) نخست وزیران ایران از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی، انتشارات جاویدان، چاپ دوم، ۷۴، ص ۱۰۲.

علیزاده بیرجندی، زهرا، حمیدی، سمیه و ملک زاده، الهام (۱۳۹۶) واکاوی خاستگاه و کارکردهای نشان‌های دولتی عصر قاجار، نشریه جستارهای تاریخی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره اول، بهار و تابستان ۹۶.

فیاضی، عمادالدین. (۱۳۸۸). بررسی اسنادی از نشان‌های طلا و نقره شهر در دوره پهلوی، پیام بهارستان، دوره دوم، سری دوم شماره ششم.

نورایی، مرتضی. (۱۳۸۳). معرفی، شرح و تحلیل محتوای اسناد FO۲۴۸، مجله گزارش گفت و گو، شماره ۱۵، بهمن و اسفند ۱۳۸۳.

شاه حسینی، علی اکبر. (۱۳۹۵). نشان‌ها، مدال‌ها و یادبودهای ایران در دوره پهلوی، نشر پازینه، تهران.

شهنام پور، منوچهر. (۱۳۸۴). مدال‌ها و یادبودها؛ قاجار و پهلوی، نشر اختر، تبریز.

مشیری، محمد. (۱۳۵۴). نشان‌ها و مدال ایران از آغاز سلطنت قاجاریه تا امروز، بررسی‌های تاریخی، شماره ششم، سال ششم.

شیبانی، میرزا ابراهیم. (۱۳۶۶). قواعد نشان شیرو خورشید دولت علیه ایران (مصوب ۱۲۷۷ ه. ق)، منتخب التواریخ. انتشارات علمی. چاپ اول. تهران. تابستان ۶۶، ص ۲۸۷ تا ۲۸.

شهیدی، یحیی، (۱۳۴۵). نشان‌های دوره قاجار. در: مجله بررسی‌های تاریخی، شماره ۳: ص ۱۵۲.

آیین‌نامه اعطای نشانهای دولتی، سایت مجلس شورای اسلامی <http://tarh.majlis.ir>

صورت جلسات کمیسیون نظام شاهنشاهی تا دویستمین جلسه، برنامه پیشنهادی کمیسیون نظام، شماره ۱، ص ۱ (موجود در کتابخانه موزه نظامی ارتش جمهوری اسلامی)

کاتوزیان، محمد علی (۱۳۷۲) اقتصاد سیاسی ایران، ترجمه: محمد رضا نفیسی و کامبیز عزیزی، نشر مرکز، چاپ سوم، اسفند ۱۳۷۲، صص ۳۲۲ و ۳۲۳.

کسروی، احمد. (۱۳۵۲). مجموعه ۷۸ رساله و گفتار از کسروی، به کوشش یحیی ذکا، نشر حبیبی، تهران.

مفخم، محسن. (۱۳۴۷). نشان‌های رسمی دولت شاهنشاهی ایران، نشر ایرانمهر، تهران.

موسوی، سید مهدی. (۱۳۹۳). سکه‌های ماشینی قاجار، نشر پارینه، تهران.

نجاتی، غلامرضا، (۱۳۷۳). تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران، خدمات فرهنگی رسا، چاپ سوم، ۱۳۷۳، جلد اول، صص ۳۴۸ و ۳۴۹.

Osborne, Harold (1975), The Oxford Companion to the Decorative Arts, 1975, OUP
Stephen K. Scher, et al. (1998). «Medal.» In Grove Art Online. Oxford Art Online
Younessi, James. (2008). Orders, Decorations, and Medals of the Empire of Iran - The Pahlavi Era.

- Fayazi, Emadodin. (2009). Documentary study of gold and silver medals in Pahlavi period, Baharestan message journal, second period, second series, sixth issue.
- Habibi, hasan. (1989). Regulations on awarding government badges, National System of Laws and Regulations; Islamic Republic of Iran, Tehran; Publication of information.
- Hadidi, mokhtar. (1998). Pahlavi II and Sample of Archaeological Thoughts, Quarterly Journal of Contemporary Iranian History, Second Year, Issue 5, Spring 1998, p.104.
- Haghsefat, abdolaziz. (2010) Two sides of the coin; Pahlavi Coin Collection, Parineh Publishing, first edition Tehran.
- Kasravi, Ahmad. (1973) Collection of 78 treatises and speeches by Kasravi, by Yahya Zaka, Habibi Publishing, Tehran.
- Katuzian, Mohammad Ali. (1993) Iranian Political Economy, Translation: Mohammad Reza Nafisi and Kambiz Azizi, Markaz Publishing, Third Edition, March 1993, pp. 322- 323.
- Minutes of the meeting of the Imperial Commission until the 200th session, the proposed program of the Military Commission, No. 1, p. 1 (available in the library of the Military Museum of the Army of the Islamic Republic)
- Moshiri, Mohammad. (1975). Iranian emblems and medals from the beginning of the Qajar dynasty until today, historical studies, number six, sixth year.
- Mousavi, Seyed Mehdi. (2014). Qajar Machine Coins, Parineh Publishing, Tehran.
- Mufakhm, Mohsen. (1968). Official badges of the Imperial Government of Iran, Iranmehr Publishing, Tehran.
- Nejati, Gholamreza, (1994). Twenty-Five-Year Political History of Iran, Rasa Cultural Services, Third Edition, 1994, Volume One, pp. 348-349.
- Noorayie, Morteza. (2004). Introducing, describing and analyzing the content of FO248 documents, Journal of Dialogue Report, No. 15, February and March 2004.
- Osborne, Harold (1975), The Oxford Companion to the Decorative Arts, 1975, OUP
- Pashaei, jila & Jabari, sedaghat. (2012) Emergence of human motifs in the seals of the Qajar period (with the influence of seals from coins and medals of that period), Asna Treasure Quarterly: Twenty-second Year, Fourth Book, No. 88.
- Regulations on awarding government badges, Islamic Consultative Assembly website <http://tarh.majlis.ir>.
- Shah Hosseini, Ali Akbar. (2016) Iranian badges, medals and memorials during the Pahlavi period, Pazineh Publication, Tehran.
- Shahidi, yahya. (1966) Qajar period symbols. In: Journal of Historical Studies, No. 3: p. 152.
- Shahnampour, Manuchehr. (2005) Medals and memorials; Qajar and Pahlavi, Akhtar Publication, Tabriz.
- Sheybani, Mirza Ebrahim. (1986) The rules of the lion & sun government sign against Iran (approved in 1277 AH),. Selected dates. Scientific Publications. First Edition. Tehran. Summer 66, pp. 287-289.
- Stephen K. Scher, et al. (1998). «Medal.» In Grove Art Online. Oxford Art Online
- Younessi, james. (2008). Orders, Decorations, and Medals of the Empire of Iran - The Pahlavi Era.

Investigation of the visual evolution of Persian medals of honor from Qajar dynasty till now

Nafiseh Najafi PhD Scholar in Art Research, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran Province, Tehran. (Corresponding Author)

Hassan Ali Pourmand Associate Professor, Art Research Department, Faculty of Art, Tarbiat Modares University, Tehran Province, Tehran.

Received: 2020/4/1 Accepted: 2020/04/18

Apart from their historical importance, medals are an important symbol of arts for Iranian over the last few centuries. The first important aspect of the medals is their long durability enabling them to carry arts and cultural traditions from many centuries to the Qajar era. A study about these historical artworks is essential due to their visual, decorative, symbolic and conceptual features, which can be classified into two groups including the jewelry and coinage. The medals are important in terms of their artistic style derived from the contemporary Iranian art. The production of medals was prospered from Qajar dynasty that provided a proper condition to study the visual evolution of properties of Iranian medals from the Qajar dynasty until now. A comparative study of medals from Qajar, Pahlavi and the Islamic Republic can identify the similarities and differences among the various cultures and arts of these periods in the history of Iran. One of the main goals of this study is to investigate the procedure of visual changes in the medals of the honor to understand the depth of Iranian artworks during the three mentioned periods. In this study, we address the following question that “what visual evolution in the medals of honor has occurred from Qajar to Pahlavi and carried to the Islamic Republic period? In addition, what are the visual similarities and differences in Persian artworks during the recent eras?” In this work, an analytical and descriptive method was developed through an extensive literature review as well as Persian museums samples. The visual principles and rules which considered to create the apparent characteristics of medals were used to analyze the artworks. The results of this study showed more uniform shape and decoration for Qajar medals, which contained remarkable similarities in terms of their title. A special variety in the engraving and decoration of Pahlavi medals was observed, including similar symbols with that of the Islamic Republic. In the Islamic Republic era, diversity in the shape of the medals has appeared in addition to the several engraving and decoration patterns. There are many differences between the symbols of this period and the previous ones.

Key words: Medals of Honor, Qajar dynasty, Pahlavi, Islamic Republic.

Reference: Agheli, Bagher. (1995) *The Prime Ministers of Iran from the Constitutional Revolution to the Islamic Revolution*, Javidan Publications, Second Edition, p. 102.

Alizade Birjandi, Zahra, Hamidi, Somaye & Malekzade, Elham. (2017) *An Analysis of the Origins and Functions of Qajar State Signs*, Journal of Historical Research, Institute of Humanities and Cultural Studies, Year 8, Issue 1, Spring and Summer 2017.

Azmoon, Zeinab. (2015). *Qajar emblems and medals*, Tehran: Parineh Publications.